

SOCIO-DEMOGRAPHIC SIGNIFICANCE OF POPULATION MIGRATION

Kalmuratov Sansizbay Toktabaevich

University of Innovative Technologies

Head of the Educational and Methodological Department

qalmuratovsansizbay@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19691441>

ARTICLE INFO

Received: 15th April 2026

Accepted: 21st April 2026

Online: 22nd April 2026

KEYWORDS

Population migration, migration process, socio-demographic processes, labor migration, internal migration, external migration, demography, social development.

ABSTRACT

This article highlights the socio-demographic significance of population migration. Information will be provided on the causes of migration, its main types, and its role in the life of society. The impact of the migration process on the demographic composition of the population, labor resources, and social development will also be considered. The article also analyzes the social and demographic changes resulting from migration. Migration processes are considered one of the important factors in the development of modern society.

XALIQ MIGRACIYASINIŃ SOCIALLIQ-DEMOGRAFIYALIQ ÁHMIYETI

Kalmuratov Sansizbay Toktabaevich

Innovatsion texnologiyalar universiteti

O'quv-uslubiy bo'lim boshlig'i

qalmuratovsansizbay@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19691441>

ARTICLE INFO

Received: 15th April 2026

Accepted: 21st April 2026

Online: 22nd April 2026

KEYWORDS

XalqniŃ migraciyasi, migraciya procesi, socialliq-demografiyalıq procesler, miynet migraciyasi, ishki migraciya, sırtqi migraciya, demografiya, socialliq rawajlanıw.

ABSTRACT

Usı maqalada xalıq migraciyasınıŃ socialliq-demografiyalıq áhmieti jarıtıp beriledi. Migraciya procesiniŃ payda bolıw sebepleri, onıŃ tiykarǵı túrleri hám de jámiyet turmısındaǵı ornı haqqında maǵlıwmat beriledi. Sonday-aq, migraciya procesiniŃ xalqniŃ demografiyalıq quramına, miynet resurslarına hám socialliq rawajlanıwına tásiiri kórip shıǵıladı. Maqalada migraciya nátiyesinde júzege keletuǵın socialliq hám demografiyalıq ózgerisler de tallanadı. Migraciya procesleri zamanagóy jámiyettiŃ rawajlanıwınıŃ áhmietetli faktorlarınan biri sıpatında qaraladı.

Migraciya sózi latinsha «migratio» sózinen alınǵan bolıp, «kòshiw» mánisin ańlatadı. XalıqtıŃ túrli maqsetlerde, yaǵnıy jańa jerlerdi ózlestiriw, daramat tabıw, oqıw, jasaw hám de siyasiy

kózqarastan jasaw jayın turaqlı yamasa waqtınsha ózgertiwine aytiladı.

Xalıq jáne onıŃ eń aktiv bólegi bolǵan miynet resursları makroekonomikanıŃ tiykarǵı bólimi esaplanadı. Dúnya

xalqınıń qanday da bólegi, hár túrli tásirler járdeminde jumıs hám jasaw ornın almastırıp turadı. Bul faktor migraciya dep atalıp ol bir waqıttıń ózinde social, ekonomikalıq, siyasiy, diniy, ekologiyalıq xarakterge iye. Pánde migraciyanıń túrli tàriypleri bar. Migraciyaǵa ámeldegi tàriypler arasında ulıwma tàrizde, tómendegi tàriypti ajratıp kórsetiw múmkin: fizikalıq shaxs (xalıq) málim bir geografiyalıq ayaqтан basqa bir arnawlı bir ayaqқа kòshiwi migraciya dep ataladı.

XX ásir aqırı hám XXI ásir baslarında dúnyada xalıq migraciyasi kúsheydi. Eger migraciya málim bir ayaqlarda (Afrika, Aziya, AQSH, Batis Evropa) jüz bergen bolsa, keleside migraciya barǵan sayın xalıq aralıq global proceske aylanıp atır.

Xalıqtıń migracion processleri motivi, kòpshilik jaǵdaylarda, siyasiy hám ekonomikalıq faktorlar esaplanadı. XX ásir aqırında dúnya siyasiy kartasındaǵı ózgerisler migracion processlerge jańa qàdem berdi. Jańa jas ǵárezsiz mámleketlerden rawajlanǵan mámleketlerge migraciya sol jıllarda jáne de òsti. Bul orında, bir waqtınıń ózinde, siyasiy hám ekonomikalıq faktorlardıń kesilisiwi nátiyjesindegi migracion processdi baqlawımız múmkin.

Tiykargı faktorlar ekonomikalıq máseleler menen baylanıslı. Kópshilik emigrantlar jaqsı is haqlı jumıs tabıw maqsetinde basqa region yamasa mámleketke ketedi. Biraq bul adamlardı sayaxatqa shıǵıwǵa úndeytuǵın birden-bir sebep emes. Olardıń Kóbisi tek ǵana pul isleydi, bálki jańa mámlekette máńgi qalıwdı qáleydi. Qaytarıp bolmaytuǵın

migraciya túrli jeńillikler hám artıqmashılıqlar menen xoshametlenedi.

Jumsaq ıqlım, joqarı turmıs dárejesi, isenimli social qorǵaw, siyasiy erkinlikler hám jaqsı tálım alıw múmkinshiligi basqa regionlar yamasa mámleketlerde dıqqattı tartıwı múmkin. Bunday quramalı hádiysege túrli kózqarastan qaraw múmkin. Soǵan kóre, xalıqtıń migratsiya túrleri túrli kriteriyalarǵa kóre klassifikaciyanadı : ayaqlıq; waqtınshalıq ; ámelge asırıw jolı menen.

Bunnan tisqari, process nızam aynıwı menen hám úysiz ótiwi múmkin. Ekspertlerdiń pikirine qaraǵanda, ulıwma migraciya aǵımınıń úlken bólegin nızamǵa qarsı emigrantlar quraydı. Kóplegen rawajlanǵan mámleketlerde tuwılıw dárejesi tómenlep barıp atır, bul bolsa xalıqtıń ulıwma demografik krizisine alıp keledi. Almastırıwshı migraciya xalıqtı birdey dárejede ustap turıwı múmkin, bunda tábiyiy tómenlew sirt ellikler aǵımı menen baylanıslı.

Migraciyanıń waqtı boyınsha analizinde, ótkergen waqtına kóre waqtınshalıq hám turaqlı migraciyaǵa ajratıladı. Waqtınshalıq migraciya - bul málim waqtan keyin emigrant óz watanına qaytıwı kerek bolǵan shártler menen baylanıslı. Waqtınshalıq migrantlardıń maqseti jańa jasaw jayın tabıw emes, bálki jaqsı is haqı alatuǵın jumıs tabıw bolıp tabıladı. Máwsimiy migraciya - bul sirt el puqarasınıń mámlekette bolıwı máwsimiy islerdi orınlaw menen baylanıslı bolǵan hám bir neshe aydan artıq dawam etpeytuǵın hádiyse¹. Ádetde bunday jumısshılar awıl xojalıǵında isleydi hám bir jıldan keyin

¹ Zaslavskaya T. I., Rybakovskiy L. L. Migratsiya naseleniya i ee sotsialno-ekonomicheskie posledstviya. – Moskva: Nauka, 1982

olar shártnamanı uzaytırw múmkinshiligi bar ekenligine qaramay, máwsim tawsılğanınan keyin watanına qaytadı.

Uzaq múddetli migraciya uzağıraaq dawam etedi bir júlga shekem, jumıs beretuğın menen dúzilgen shártnama ámel etedi. Uzaq múddetli migraciya qánigediń sırt elde bir jıldan bir neshe júlga shekem islewin názerde tutadı. Óz watanına qaytıw yamasa remigraciya - bul teris process bolıp, migrantlar sırt elde azmaz waqıt ótkergennen keyin watanına qaytadı. Waqtınshalıqtan ayırıqsha bolıp esaplanıw, turaqlı migranttıń jańa jayǵa turaqlı jaylasıwın hám qábleti menen belgilenedi. Migraciya túrleriniń áhmiyeti haqqında aytqanda sonı atap ótiw múmkin, waqtınshalıq migraciya regionnıń ekonomikalıq rawajlanıwına tásir kórsetse, stacionar (turaqlı) migraciya mámlekettiń demografiyalıq kórinisin ózgerterdi.

Sonı da aytıw kerek, xalıqtıń shıǵıp ketiwi baqlanǵan orınlarda rawajlanıw páti páseyip baradı, sonıń menen birge, jumıssızlıq dárejese tómenlep ketedi.

Demografiyalıq súwretti ózgeritiw múmkin - jańa kelgenler miynetke uqıplı xalıq qatarına qosıladı. Bir milletke tiyisli kóp sanlı emigrantlar regiondıń materiallıq ortalıǵın - tilin, dinin, úrp-ádetlerin ózgeritiwi múmkin, eger assimilyaciya bolmasa - jergilikli xalıq ortasında pútkilley tarqap ketiwi de múmkin.

Migraciyanıń individual dárejedege sap dáramatlar boyınsha ólshenedi. Bul teoriyanıń tiykarshisi D. M. Keynes atı

menen baylanıslı, keyinshelik miynet migraciyasına da úlken itibar bergen². Klassik hám neoklassik jónelislerdiń tiykarǵı ayırmashılıqlarınan biri "bazar ekonomikasında óz-ózin tártipke salıwdı biykar etiw" de bolǵan bul teoriya jumıssızlıqtı "alıp keliw" ge urınar eken. Jáhán ekonomikasın tolıq bántlikti támiyinlew ushın gúresip atırǵan mámleket tárepinen tártiplestiriletuđın xojalıqlardıń kompleksi retinde, keyinshelik jáhán bazarı, birinshi náwbette, xalıq aralıq miynet migraciyası nátiyjesinde qalıplesetuğın jáhán miynet bazarı qarama-qarsılıqlı milliy miynet bazarı ekenligin anıq tán aladı. Sonıń menen birge, "teris baylanıs" teoriyası xalıq aralıq miynet migraciyasın makro dárejede kórip shıqtı. Bul jóneliste islegen avtorlardan B. Tobeas sol teoriya wákili esaplanadı. Bul teoriyaǵa kóre, jumısshı kúshiniń mámleketten mámleketke migraciya baǵdarı ekonomikalıq rawajlanıwdıń cikillik fazalarınıń teris almasıwı menen belgilenedi.

Migraciyaǵa ótiw mobil ótiwdiń bólek jaǵdayı bolıp tabıladı. Migraciyaǵa ótiw konsepsiyası xalıq aralıq qaytarıp bolmaytuğın migraciya, ol jaǵdayda sociallıq-ekonomikalıq rawajlanıw menen birge júz beretuğın ózgerisler, agrar jámiyetten industrial jámiyetke ótiwdiń túrli basqıshlarında onıń demografiyalıq rawajlanıwındaǵı roline itibardı qaratadı³. Bul konsepsiyaniń bir variantı xalıq aralıq miynet migraciyasidaǵı ózgerislerdi túsindiriwge urınıw bolıp, "mámleket tezlestirilgen ekonomikalıq ósiw ushın

² Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest and Money. – London: Macmillan, 1936

³ Abdurahmonov Q. X. Demografiya. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2013.

qayta quriw waqtında waqtınsha keñeyiw tendensiyasına iye” hám usı mánisten alıp qaraǵanda onı ekonomikalıq jantasıw sheńberinde kórip shıǵıw múmkin.

Sonı juwmaq etip sonı da aytıw kerek, migraciya shaxs yamasa gruppanıń arnawlı bir mútajliklerin qandırıw usılı, qarar qabıllaw mexanizmi tiykarǵı orındı iyelegen minez-qulıq háreketi retinde qaralatuǵın kózqaras barǵan sayın kúsheyip barıp atır.

Demograflar arasında elege shekem migraciya demografiyanıń predmeti esaplanıwı yamasa gárezsiz pánligi haqqında tartıslar dawam etip atır. Migraciyanı demografiyanıń bir strukturalıq bólegi retinde kórilwine qarsı bolǵan demografiyanıń keltiretuǵın tiykarǵı dálili sonnan ibarat, migraciya dúnya xalqınıń ulıwma sanına hesh qanday tásir ótkermeydi, sebebi ol mudami nolge teń, yaǵnıy immigrantlardıń sanı emigrantlar sanında teń. Professor V. A. Lontsevtiń pikirine kóre⁴, migraciya xalıqtıń tákirar júzege keliw bolıwına tikkeley tásir ótkiziwi múmkin, yaǵnıy demografik process retinde tek ǵana kóshiwler yamasa qaytpaytuǵın migraciya formasında júzege keliwi múmkin hám tek bul formada ol demografiya predmetine tikkeley kiredi.

Migraciya demografik processlerge tikkeley tásir ótkiziwi menen birge, ol mámlekettiń demografik rawajlanıwına da tikkeley tásir ótkiziwi múmkin. Mısalı, AQSHqa miynet qılıw maqsetinde barǵan migrantlar shańaraǵında tuwılǵan bala mámleket puqarası esaplanadı hám sol

tártipte onıń demografik rawajlanıwına óz tásirin ótkeredi. Migracion háreketiń ulıwma klassifikaciyası mákan waqıt strukturalıq bólimlerine tiykarlanadı. Xalıq migraciyasınıń bir qansha klassifikacijaları ámeldegi bolıp, olardıń tiykarına migraciya túrleri, jaǵdayı kórinisleri, sebepleri hám basqıshları kiritilgen.

T. I. Zaslavskaya hám L. L. Rubakovskiy tárepinen 1970-1980 jıllarda islep shıǵılǵan xalıq migraciyası (qaytalanbaytuǵın) mákan boyınsha belgilengen bir qatar migraciya hádiyselerin ańlatatuǵın process esaplanadı :

1. baslanǵısh basqısh (potensial migratsiya);
2. tiykarǵı basqısh (xalıqtıń kóbeyip ketiwi);
3. juwmaqlawshı basqısh (kóship kelgen orında jasap ketiw)⁵.

Baslanǵısh basqıshda xalıqtıń migracion jıldamlıǵı, málim bir migracion kórsetpeler, kóship ótiwge psixologiyalıq tayınlıq qalıplese. Migraciyaǵa unamlı múnasebet, turar jaydı almastırıw haqqında qabıl etilgen ámelge asırılmaǵan qarar menen birgelikte potensial migraciyanı ańlatadı. Migraciya haqqında qarar qabıllaw procesine ob'ektiv (xalıqtıń turmıs dárejesindegi ayırmashılıqlar) hám subektiv (psixologiyalıq ózgeshelikli) faktorlar tásir kórsetedi.

Tiykarǵı basqıshda kóship ótiwdiń ózi júz beredi. Belgilengen waqıtta belgilengen jóneliste orınlanatuǵın kóship ótiwler jıyındısı migracion aǵımdı - berilgen waqıt kesimi aralıǵında kóship

⁴ Lontsev V. A. Demografiya i migratsiya naseleniya. – Moskva: Nauka, 1999.

⁵ Zaslavskaya T. I., Rybakovskiy L. L. Migratsiya naseleniya i ee sotsialno-ekonomicheskie posledstviya. – Moskva: Nauka, 1982

keliw hám kóship ketiw ulıwma aymaqlarına iye bolǵan migrantlar ulıwma sanın quraydı.

Processtıń juwmaqlawshı basqıshında migrantlardıń jańa jayǵa kelisiwi, onda jasap ketiwi júz beredi: jańa kóship kelgenlerdiń jańasha social - demografik ortalıqqa iykemlesiwi, migrantlardıń kishi xalıq punktlerinen iri xalıq punktlerine kóship keliwinde iykemlesiwi, geografiyalıq jaǵdayı hám tábiyiy shàrayatları basqasha bolǵan aymaqlarǵa iykemlesiw baqlanadı. Jańa orında jasap ketiwdiń juwmaǵı jańa kóship kelgenlerdiń turaqlı xalıq quramına qosılıp ketiwi esaplanadı. Jańa kóship kelgen adamlardıń jasap keta almaǵan bólegi aldınǵı turar jaylarına qaytadı (qaytarda migraciya) yamasa jańa aymaqlarǵa kóshedi (qayta migraciya).

Mobil ótiw teoriiyası (V.Zelinskiy, L. Taba, R. Eppleard hám basqa) demografik ótiw teoriiyasınıń bir bólegi esaplanadı⁶. Bunda xalıqtıń aymaqlıq jıldamlıǵın asırıwda málim bir nizamlıqlar ámeldegi:

* modernizaciyalasiwi menen qattı sheklengen fizikalıq jáne social jıldamlıq sharayatlarınan ótiw;

* arnawlı bir jámiyet ushın mobil ótiw demografik ótiw menen parallel túrde júz beredi;

* mákanǵa tiyisli jıldamlıq intensivligi hám formaları boyınsha - funksiyalar, tákirarlanatuǵın aralıq jónelis ózgeriwi anıq baqlanadı ;

* potensial migrant aymaqlıq ornına social mákandaǵı óz ornın almastırıwdı tańlawı múmkin;

* kórip shıǵılıp atırǵan process zaman hám mákan boylap tezleniw tendensiyasına iye;

* region mobil ótiwdi keshigip baslaǵanda tiykarǵı zaman hám mákanǵa tiyisli ssenariy saqlanıp qaladı ;

process qaytaıp bolmaytuǵın xarakterge iye boladı.

Mobil ótiwdiń ózi bes basqıshdan ibarat:

Birinshi basqıshda (dástúriy jámiyet) xalıq aralıq migraciya sheklengen hám de kóbirek urıs háreketleri hám diniy sayaxatlar menen baylanıslı.

Ekinshi basqıshda (dáslepki dáwirlerdegi ótiw jámiyeti) migrantlardıń jańa jerlerge kóship barıwı aktivlesedi, maman qánigelerdiń ekonomikalıq tárepten kúshlilew rawajlanǵan mámleketlerge immigraciyası payda boladı.

Úshinshi basqıshda (kesh ótiw jámiyeti) ústinlik etken emigraciya immigraciya menen almasadi.

Tórtinshi basqıshda (rawajlanǵan jámiyet) xalıqtıń migracion aktivligi artadı, migraciyanıń jańa, tiykarlanıp, qaytatuǵın formaları payda boladı.

Besinshi basqısh (eń rawajlanǵan jámiyet) xalıqtıń migracion jıldamlıǵı barlıq zamanagóy qaytarılatuǵın túrleri keskin ústinlik etiwı, rawajlanıp atırǵan mámleketlerden ilmiy tájriybesi tómen jumısshı kúshi aǵımınıń kishiligi, migraciya processleriniń mámleket tárepinen tártipke salınıwın kúsheytiwi menen xarakterlenedi.

Juwmaqlap aytqanda, xalıqtıń migraciyası zamanagóy jámiyettiń

⁶ Zelinsky, W. The Hypothesis of the Mobility Transition. Annals of the Association of American Geographers. 1971

áhmietli socialliq-demografiyalıq proceslerinen biri esaplanadı. Migraciya túrli ekonomikalıq, siyasiy, sociallıq hám ekologiyalıq faktorlar tásirinde júzege kelip, xalıqtıń jaylasıwı, miynet resurslarınıń bólistiriliwi hám de demografiyalıq quramına sezilerli tásir kórsetedi. Migraciya procesleri waqtınshalıq yamasa turaqlı formalarda kórinip, olardıń hár biri jámiyettiń

rawajlanıwına ózine tán tásir etedi. Sonıń menen birge, migraciya nátiyjesinde aymaqlardıń ekonomikalıq rawajlanıwı, mádeniy ortalıq hám sociallıq quramında da áhmietli ózgerisler júz beredi. Sonıń ushın migraciya processlerin ilimiy jaqtan úyreniw hám onı nátiyjeli basqarıw mámlekettiń demografiyalıq hám sociallıq rawajlanıwında úlken áhmietke iye.

References:

1. Zaslavskaya T. I., Rybakovskiy L. L. Migratsiya naseleniya i ee sotsialno-ekonomicheskie posledstviya. – Moskva: Nauka, 1982
2. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest and Money. – London: Macmillan, 1936
3. Abdurahmonov Q. X. Demografiya. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2013
4. Lontsev V. A. Demografiya i migratsiya naseleniya. – Moskva: Nauka, 1999.
5. Zaslavskaya T. I., Rybakovskiy L. L. Migratsiya naseleniya i ee sotsialno-ekonomicheskie posledstviya. – Moskva: Nauka, 1982
6. Zelinsky, W. The Hypothesis of the Mobility Transition. Annals of the Association of American Geographers. 1971